

Magdalena Wędzińska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

**Recenzja książki Stephen R. C. Hicksa:
Nietzsche i naziści: moje spojrzenie
(Chojnice: Oficyna Wydawnicza Fundacji
Fuhrmanna, 2014), ss. 132, z języka
angielskiego przełożyła Izabela Kłodzińska**

Kontakt:	Magdalena Wędzińska magdalena.wedzinska@gmail.com
Jak cytować:	Wędzińska, M. (2015). Recenzja książki Stephena R. C. Hicksa: Nietzsche i naziści: moje spojrzenie (Chojnice: Oficyna Wydawnicza Fundacji Fuhrmanna, 2014), ss. 132, z języka angielskiego przełożyła Izabela Klodzińska. <i>Forum Oświatowe</i> , 27(1), 189–195. Pobrane z: http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/245
How to cite:	Wędzińska, M. (2015). Recenzja książki Stephena R. C. Hicksa: Nietzsche i naziści: moje spojrzenie (Chojnice: Oficyna Wydawnicza Fundacji Fuhrmanna, 2014), ss. 132, z języka angielskiego przełożyła Izabela Klodzińska. <i>Forum Oświatowe</i> , 27(1), 189–195. Retrieved from http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/245

Stephen Ronald Craig Hicks (ur. 1960) jest amerykańskim filozofem kanadyjskiego pochodzenia, obecnie wykładającym na Uniwersytecie Rockford w USA. Jest autorem następujących prac: *Explaining Postmodernism: Skepticism and Socialism from Rousseau to Foucault* (zob. Hicks, 2004), *Nietzsche and the Nazis* (2006 – film dokumentalny, 2010 – książka, 2014 – wydanie polskie; zob. Hicks, 2010). Stephen R. C. Hicks jest również współredaktorem pracy *The Art of Reasoning: Reading for Logical Analysis* (zob. Kelley, Hicks, 1994). W dorobku myśliciela znajdują się także prace z zakresu historii rozwoju sztuki nowoczesnej, problematyki etycznej w biznesie oraz filozofii edukacji. Autor jest również członkiem Towarzystwa Fryderyka Nietzschego oraz Północnoamerykańskiego Towarzystwa Nietzschego. Wiosną 2014 roku autor odwiedził kilka ośrodków akademickich w Polsce: m.in. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Gdański oraz Chojnice, gdzie nakładem wydawnictwa działającego przy Fundacji Inicjatyw Obywatelskich Marcina Fuhrmanna wydano książkę będącą przedmiotem recenzji (<http://www.stephenhicks.org>).

Książka (Hicks, 2014) składa się z dziewięciu części, które przybierają postać krótkich rozdziałów. Powstała ona jako przekształcenie zapisu scenariusza filmu dokumentalnego o tym samym tytule (<http://ockhamsrazormedia.wordpress.com/nietzsche-and-the-nazis>). W części pierwszej, mającej charakter wstępu, autor stawia otwarte pytania o przyczyny fascynacji filozofią i jej związkami z historią. Część druga stanowi próbę wyjaśnienia za pomocą języka filozofii, czym był nazizm. W części trzeciej autor opisuje założenia programowe partii narodowo-socjalistycznej, zaś w części czwartej dokonuje opisu działania aparatu nazistowskiej władzy. Część piąta poświęcona jest przybliżeniu sylwetki Fryderyka Nietzschego oraz tych wątków z jego myśli filozoficznej, które zostały przejęte przez nazistów do uzasadnienia rozwijanej przez nich ideologii. W części szóstej autor wskazuje na kluczowe różnice pomiędzy myślą filozoficzną Nietzschego a ideologią nazistowską, zaś w części siódmej prezentuje te poglądy filozoficzne Nietzschego, które mogły sprawić, iż jego myśl stała się podbudową ideologii nazistowskiej. Część ósma zawiera przemyślenia autora, dotyczące filozofii nazistowskich i antynazistowskich. W części dziewiątej zawarte są materiały uzupełniające wywód autora, m.in. program polityczny NSDAP, cytaty

na temat narodowego socjalizmu i faszyzmu, niemieckiego antysemityzmu i militarizmu. Praca zakończona jest obszernymi odwołaniami bibliograficznymi.

W przedmowie do polskiego wydania książki Stephen Hicks (2014) napisał:

Czy jakkolwiek inny myśliciel, niż Friedrich Nietzsche, wywarł tak duży wpływ na trwające po nim stulecie? Miarą siły jego idei jest fakt, że przyciągnęły one najszerzej zróżnicowane kręgi intelektualistów. Od ateistów, jak Zygmunt Freud, do teistów, takich jak Martin Buber, od wolnorynkowych kapitalistów, jak Ayn Rand, do postmodernistycznych socjalistów, takich jak Michael Foucault. Wreszcie, od poszukujących pisarzy, jak Herman Hesse, do zdesperowanych filozofów, jak Jean-Paul Sartre (s. 7).

Jak pokazała historia, myśl filozoficzna Friedricha Nietzschego miała wpływ nie tylko na światłe umysły, kroczące ścieżką filozofii czy literatury, stała się również użyteczna dla tłumaczenia totalitarnego sprawowania rządów przez Hitlera i masowego ludobójstwa. Książka Stephena Hicksa jest próbą rzetelnego zaprezentowania związku poglądów filozoficznych Nietzschego z ideologią faszystowską. Autor czyni to w sposób analogiczny do rysowania kręgów na wodzie: wprowadza czytelnika w swoje rozważania od zarysowania związków historii i filozofii, a następnie prowadzi go poprzez kolejne kręgi swoich analiz, aż do postawienia w końcowej części książki otwartego pytania o obecny świat, o to, czy historia jest w stanie się powtórzyć i czy można temu zapobiec?

Na wstępie autor zaprasza czytelnika do poszukiwania odpowiedzi na pytania, dotyczące fascynacji historią, zapytuje o przyczyny ważnych wydarzeń historycznych i przemian społecznych, o znaczenie wybitnych postaci historycznych, o przyczyny upadków wielkich cywilizacji i imperiów. Serię swych pytań kończy, jakże frapującym, zapytaniem: „Dlaczego półtora wieku później najbardziej wykształcony naród w Europie mógł się poddać dyktaturze nazizmu?” (s. 15). Autor przywołuje również przykład afrykańskich plemion i australijskich Aborygenów, którzy z pokolenia na pokolenie egzystują, właściwie bez zmian, i zestawia je na zasadzie kontrastu z Europejczykami, których dzieje są historią ciągłych, wielokrotnie bardzo dynamicznych zmian. Część ta kończy się próbą wyjaśnienia, czym jest filozofia historii. Autor wskazuje, iż filozofia jest nauką radykalną (por. Bocheński, który również nazywa filozofię nauką radykalną), dociera do głębi zjawisk, nie wystarcza jej wskazywanie faktów. Filozofia historii jest poszukiwaniem szerszego wytłumaczenia dla losów kultur, imperiów, narodów. Poszukuje ona odpowiedzi na pytanie o to, co jest motorem napędowym zmian i jakie koszty owych zmian ponosi jednostka.

Część druga rozpoczyna się od bardzo ważnego pytania o to, jak w ogóle mogło pojawić się coś takiego jak nazizm. Autor nie daje tu czytelnikowi prostej odpowiedzi, pokazuje jedynie skalę ludobójstwa, którego sprawcami byli naziści, lokuje ich również pośród bestialskich reżimów: Józefa Stalina czy Mao Zedonga. Prezentuje także czytelnikowi, jego zdaniem, mało przekonujące wyjaśnienia, dotyczące źródeł narodowego socjalizmu. Są nimi, według autora: uwarunkowania geopolityczne

i kontrybucje po przegranej przez Niemcy I wojnie światowej, problemy gospodarcze Niemiec, zło tkwiące w naturze Niemców, urazy psychiczne władarzy III Rzeszy oraz uznanie nazistów za produkt nowoczesnych technik komunikacyjnych i mistrzów propagandy. Zdaniem Hicksa, szukając wyjaśnienia nazizmu, nie powinniśmy kierować się ku ekonomii, psychologii czy polityce. Według niego, główna przyczyna nazizmu leży w filozofii. Narodowy socjalizm – zdaniem autora – był pierwotnie filozofią życia intelektualnych elit ówczesnych Niemiec, te zaś przekonały miliony Niemców, że to właśnie narodowy socjalizm jest remedium na wszelkie problemy kraju. Autor uważa, że intelektualiści nazistowscy byli pasjonatami, wierzącymi w to, że służą w szeregach nowej rewolucji, mającej na celu podźwignięcie państwa po druzgocącej klęsce. Hicks daje sobie również przyzwolenie na bycie, jak sam to nazywa, „advokatem diabła”. Stwierdza, że to, w co wierzą ludzie żyjący w krajach określanych mianem liberalno-demokratycznych, czyli: wolność, równość i pokój, nie zawsze są dobrami oczywistymi. Podobnie, odwołując się do przykładów historycznych (m.in. starożytnej Grecji, Rzymu, a potem USA) wskazuje, iż demokracja wielokrotnie przechodziła kryzysy, które łączyły się z wojnami. Autor pyta o to, czy historia sama nie uczy nadrzędności jednych kultur nad innymi, czy nie uczy tego, że życie biegnie w brutalnym świecie, w którym wojna jest kuźnią ludzkich charakterów. Hicks po raz kolejny podkreśla, iż nazizm narodził się na podbudowie systemu ideałów. Owe ideały były nieprawdziwe i przerażające, lecz nie miały takich znamion, dla tych, którzy w nie wierzyli.

W części trzeciej autor opisuje, na czym polegała ideologia narodowych socjalistów. Opis ten rozpoczyna od zachęcenia czytelnika do zapoznania się z programem politycznym NSDAP. Narodowi socjaliści kładli nacisk przede wszystkim na kolektywizm – rolą jednostki było pełne podporządkowanie się państwu. Punkt 24, stworzonego w 1920 roku, programu politycznego partii brzmiał następująco: *Interes państwa zawsze ponad interesem jednostki*. Partia bardzo mocno skupiała się również na niemieckiej tożsamości narodowej i walce przeciwko tym, którzy chcą Niemcom zaszkodzić. Za największego wroga uznano Żydów, których działania łączono z klęską Niemiec w I wojnie światowej. Naziści propagowali rządy silnej, zmilitaryzowanej władzy. Swój program polityczny przedstawiciele NSDAP przekuli na filozofię życia, jego ideologiczną wizję, która miała zachęcać obywateli niemieckich do popierania narodowych socjalistów. Siłą sprawczą postulowanych zmian miała być młodzież. Wychowywana w duchu ideologii nazistowskiej i zgrupowana w organizacjach, takich jak Hitlerjugend czy w Bund Deutscher Mädel. Wychowanie dzieci i młodzieży było kolejnym ogniwem w nazistowskiej rewolucji społecznej. Młodzi ludzie mieli być wychowywani właśnie na nowy typ człowieka-nadczłowieka, który bez skrupułów i zahamowań podepcze moralność niewolników i przyczyni się do chwały III Rzeszy.

W części czwartej autor opisuje sposób sprawowania władzy przez nazistów. Pierwszym krokiem do zaprowadzenia autorytarnej dyktatury była delegalizacja innych partii politycznych. Władza partii nazistowskiej umacniana była również poprzez działania propagandowe, swoisty system wychowania. Indoktrynacja w duchu

ideologii nazistowskiej krzewiła się również na uniwersytetach, skąd wyrugowano akademików żydowskiego pochodzenia i gdzie studenci, za namową pronazistowskich profesorów, zainicjowali akcję palenia książek. W ramach dbałości o jakość narodu niemieckiego propagowano rozród rasy aryjskiej oraz politykę eugeniki. Niszczenie jednostek, zdaniem nazistów, bezwartościowych (chorych psychicznie, niepełnosprawnych) miało chronić wartościowy naród niemiecki. Autor kończy tę część książki rozważaniami nad kwestią filozoficznych korzeni nazizmu. Zdaniem Hicksa (2014): „Narodowy socjalizm był wynikiem dobrze przemyślanej filozofii życia, której główne elementy zostały utworzone, opracowane i uzasadnione przez filozofów oraz innych intelektualistów wielu pokoleń” (s. 52). Największym i najbardziej kontrowersyjnym nazwiskiem, wymienianym w związku z hitleryzmem, jest nazwisko Friedricha Nietzschego.

W części piątej autor opisuje krótko życie Friedricha Nietzschego i jego najważniejsze tezy filozoficzne. O Nietzschem autor napisał tak: „Fryderyk Nietzsche był dziwnastawiecznym niemieckim filozofem, słynącym ze swego uwielbienia dla ludzkiego potencjału i z zachęcania jednostek do przekraczania granic i urzeczywistniania ich twórczych marzeń. Jest również znany ze swojej absolutnej pogardy dla wszystkiego, co małe, tchórzliwe i mierne” (s. 55). Autor prezentuje diagnozę, jaką, jego zdaniem, postawił XIX-wiecznemu światu Nietzsche. Był to świat, w którym religia straciła swój monopol na prawdę, a Bóg przestał być opiekunem maluczkich („Bóg jest martwy”). Ludzie w większości byli jednostkami konformistycznymi, którzy, utraciwszy opiekę Boga, chcieli się schronić pod skrzydłami opiekuńczego państwa. Tylko nieliczni to osoby wybitne, gotowe stawiać czoła wyzwaniom, niesionym przez życie. Ludzie rodzą się jako niewolnicy lub jako panowie. Zdaniem Nietzschego w czasach mu współczesnych dominowała moralność niewolników (pokora, wstrzemięźliwość, wstyd). Jej korzeni filozof upatrywał w czasach niewoli egipskiej Żydów. Aby przetrwać i zachować swą narodową i religijną tożsamość, musieli oni wykazywać się pokorą, poddańczością. Moralność ta następnie przeniknęła do tradycji chrześcijańskiej. Zdaniem filozofa, tylko obalenie moralności niewolników może uratować świat, zaś dokonać tego może tylko nadczłowiek. Będzie on kierował się instynktami, a nie rozumem, który jest podporą konformistów. Nadczłowiek będzie stawiał czoła rzeczywistości i chętnie będzie brał udział w walce – to do niego będzie należała przyszłość. Posiadzie on władzę tyrańską, zwycięży Boga i nicosić oraz poprowadzi ludzkość ku nieokreślonej przyszłości.

W części szóstej autor zadaje pytania, dotyczące tego, czy fascynacja nazistów filozofią Nietzschego była w ogóle uzasadniona. Hicks wskazuje pięć kluczowych aspektów, odróżniających poglądy filozoficzne Nietzschego od wykładni narodowego socjalizmu. To, na co szczególnie warto zwrócić uwagę, to kwestia wyższości ras i potępienie narodu żydowskiego. Nietzsche nie gloryfikował narodu niemieckiego, wręcz przeciwnie, był on nim zdegustowany i wskazywał jego liczne słabości. Natomiast w kwestii antysemityzmu, Nietzsche kierował ostre słowa, ale pod adresem Żydów, którzy żyli w czasach niewoli egipskiej, gdyż, jego zdaniem, wykreowali oni moralność niewolników. Natomiast Żydów mu współczesnych darzył szacunkiem

i podziwiał ich za to, że posiadają zdolność przetrwania mimo licznych trudności oraz potrafią pielęgnować swą kulturę i tożsamość narodową. Niemiecki antysemityzm uważał za przejaw psychopatologii i głupoty. Uważał wręcz, że Niemcy jako rasa „arozumna” powinni przejmować od Żydów intelektualne nawyki.

W części siódmej Hicks prezentuje te poglądy filozoficzne Nietzschego, które mogły stanowić podbudowę nazizmu. Naziści, podobnie jak Nietzsche, opowiadali się za ujmowaniem człowieka jako części kolektywu. Dla Nietzschego człowiek ma znaczenie jedynie wówczas, gdy działa na rzecz celów wykraczających poza jego indywidualny byt, gdy jest nadczłowiekiem, a nie przedstawicielem konformistów, hołubiących moralności niewolników. Narodowi socjaliści, podobnie jak Nietzsche, uważali, że konflikt jest nieunikniony. Nietzsche oczekiwał wojny jako ożywczego powiewu, który oczyści świat z ludzi opowiadających się za moralnością niewolników. Dla hitlerowców wojna, naturalnie, wpisywała się w ich cele polityczne, hołdowanie kultowi germańskich wojowników. Naziści, podobnie jak Nietzsche, byli w swych poglądach antydemokratyczni, antykapitalistyczni i antyliberalni, a także irracjonalni (prymat instynktów nad rozumem).

W części ósmej autor podejmuje wątek filozofii nazistowskich i antynazistowskich. Hicks przestrzega przed tym, że destrukcyjne działania nazistów mogą się powtórzyć w przyszłości. Próbą zapobieżenia temu jest zrozumienie korzeni nazizmu, także tych filozoficznych. Autor uważa, że lepiej zwalczać idee nazistowskie na polu intelektualnym niż na polu bitwy. Zdaniem autora, wiedza jest najpotężniejszym orężem w tej walce. Ważne jest również to, aby poznać siebie, aby wiedzieć, za czym i przeciwko czemu się opowiadamy. Autor kończy pracę prowokacyjnym pytaniem: „Naziści wiedzieli, za czym się opowiadają. A czy my to wiemy?” (s. 98).

Autor porusza w swej książce niezwykle istotne zagadnienie filozoficznych korzeni jednego z najbardziej okrutnych totalitaryzmów ubiegłego wieku – III Rzeszy. Pokazuje, w jaki sposób nastąpiła recepcja myśli filozoficznej Friedricha Nietzschego przez nazistów i w jaki sposób wybierali oni z niej jedynie to, co było dla nich użyteczne. Autor pokazuje, jak kruchą wartością jest prawda i jak łatwo sprzeniewierzyć prawdę w nauce na rzecz interesu władzy.

Niewątpliwą zaletą wywodu prowadzonego przez Hicksa jest ciągle stawianie pytań czytelnikowi, zmuszanie go do namysłu nad kondycją świata, nad biegiem historii. Autor nie tylko opowiada o kwestiach trudnych w sposób obrazowy, ale i skłania czytelnika do dalszych poszukiwań. Co więcej, książka pozostawia czytelnika w intelektualnym niepokoju. Nie sposób po jej lekturze odłożyć ją po prostu na półkę i zapomnieć, jakie treści były w niej poruszane.

Kolejnym atutem pracy Hicksa jest język, jakim książka jest napisana. Wywód Hicksa jest prowadzony w sposób klarowny i mimo poruszania w książce trudnych kwestii, jej walory literackie sprawiają, że czyta się ją z dużą dozą intelektualnej przyjemności.

Praca Hicksa jest przede wszystkim ważną lekturą ze względu na poruszany w niej problem zła i jego korzeni. Nie ma znaczenia, czy będziemy mówić o totalitaryzmie w wydaniu III Rzeszy czy w wydaniu radzieckim, każdy z nich uczynił filo-

zofię swoim fundamentem. Praca Hicksa powinna stać się lekturą dla każdego, kogo nie satysfakcjonują proste pytania i udzielane mechanicznie odpowiedzi. Autor zabiera czytelnika w intelektualną podróż pełną wyzwań. Książka Hicksa jest nie tylko próbą poszukiwania prawdy o poglądach filozoficznych Friedricha Nietzschego, jest ona również sposobem wskazania, jak trudno oddzielić życie od ideologii i jak łatwo zawłaszczyć naukę na użytek populistycznej władzy. Uważam, że książka Hicksa jest ważnym głosem w dyskusji, poświęconej źródłom zła w świecie oraz problemowi manipulowania wiedzą i dorobkiem nauki. Hicks w swej książce pokazuje również, jak łatwo można zostać „uwiedzionym” przez ideologię. To niebezpieczeństwo jest nadal aktualne. Szczególnie niepokojący jest opisywany przez autora mechanizm indoktrynującego wychowania, odzierającego z humanitaryzmu i zmieniającego człowieka w wiernego wyznawcę ideologii, fanatyka.

BIBLIOGRAFIA

- Hicks, S. R. C. (2004). *Explaining Postmodernism: Skepticism and Socialism from Rousseau to Foucault*. Tempe: Scholargy Publishing.
- Hicks, S. R. C. (2010). *Nietzsche and the Nazis*. B.m.: Ockham's Razor Publishing.
- Hicks, S. R. C. (2014). *Nietzsche i naziści: moje spojrzenie* (I. Kłodzińska, tłum.). Chojnice: Oficyna Wydawnicza Fundacji Fuhrmanna.
- Kelley, D., Hicks, S. R. C. (1994). *The Art of Reasoning: Reading for Logical Analysis*. New York, NY: Norton.

BOOK REVIEW: NIETZSCHE I NAZIŚCI: MOJE SPOJRZENIE BY STEPHEN R. C. HICKS, TRANS. BY IZABELA KŁODZIŃSKA (CHOJNICE: OFICYNA WYDAWNICZA FUNDACJI FUHRMANNA, 2014), PP. 132